

Twentse Taalbank

't Inschrien

2021 / 2

Kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente

Colofon

't Inschrien is het kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente.

Doelstelling

Het bevorderen van kennis en inzicht omtrent de culturen van stad en land in Twente, in het bijzonder voor wat betreft archeologie, geschiedenis, natuur en landschap en het streven tot het behoud van de bestaande culturen of overblijfselen ervan.

Redactie

Jan Hinke, Theo Leoné (hoofdredacteur) en Harry Mulder.

Aan dit nummer werkten mee:

Geert Bekkering, Jan Bornebroek, Kees Bronsveld, Hein van Gils, Jan Hinke, Theo Leoné, Marcel Mentink, Evert Ulrich en Patrick Weldam

Redactieadres

OKThuis
Stroinksbleekweg 12B
7523 ZL Enschede
redactie@oudheidkamertwente.nl

Bestuur

Patrick Welman, voorzitter
Willem Wondergem, vicevoorzitter en penningmeester
Evert Ulrich, secretaris
Adrie Strikker-Hemmink, lid
Jan Morsink, lid
Hems Oude Munnink, lid

Secretariaat

secretariaat@oudheidkamertwente.nl
Rabo rek.nr. NL41 RABO 0129 5763 79

OKThuis

Stroinksbleekweg 12B
7523 ZL Enschede
Telefoon: 053-4787447
www.oudheidkamertwente.nl

Het abonnement is bij lidmaatschap van de vereniging ingesloten. Lidmaatschap van de vereniging kost per lid EUR 30,00, met partner EUR 35,00, jeugdleden tot 21 jaar EUR 15,00. Losse nummers zijn voor EUR 5,00 verkrijgbaar bij het secretariaat.

Nieuwe kopij moet uiterlijk 13 juli 2021 bij de redactie zijn. Richtlijnen voor publicatie zijn te vinden op de website.

Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is toegestaan mits de bron wordt vermeld.

Donatie, schenkingen en sponsoring:
schenkingen@oudheidkamertwente.nl

Een inschrien is een klein verborgen vakje in een tuugkist waarin men kostbare voorwerpen bewaarde.

Druk: Drukkerij Veltmann B.V., Enschede

ISSN 1875-2659

Inhoud

Jaap Grootenboer (1931 –2020) Beschermer en beschrijver van historisch Borne Jan Hinke en Geert Bekkering	3
Lot kinderen spooktrein hult zich in nevelen Jan Bornebroek	9
Gert Gesink haalt onderste schatten boven Theo Leoné	16
Testament stokoud grondgebruik op Monninkhof Hein van Gils en Kees Bronsveld	18
Houtskool maakt Laag van Usselo wereldberoemd Evert Ulrich	22
Voorzitter Oudheidkamer: "De vertrouwde weg wordt snel ouder" Patrick Welman	25
Nieuw in de boekenkast Marcel Mentink	26

Bijschrift afbeelding voorpagina:

Gert Gesink: "Belangrijke vondsten in Twente behoren in de regio te blijven."

Jaap Grootenboer (1931 –2020) Beschermer en beschrijver van historisch Borne

Jan Hinke en Geert Bekkering

Vanaf het moment dat Jaap Grootenboer rond zijn veertigste in dienst trad van de gemeente Borne, werd hij gegrepen door de geschiedenis van zijn nieuwe woonplaats. Een mentaliteit van slopen van zogenaamd verouderde gebouwen wist hij om te buigen naar een zorgvuldige koestering ervan. Monumentenzorg vereist geschiedkundige onderbouwing, historisch onderzoek leidt tot inzicht in wat beschermd zou moeten worden. Via deze twee, elkaar versterkende invalshoeken boorde Jaap zich gedurende een halve eeuw diep in het Bornse verleden. Door zijn culturele en theologische achtergrond slaagde hij er in de lokale geschiedenis in een breed perspectief te plaatsen. Najaar 2020 overleed hij en stond Jaap opgebaard onder het door hem ontdekte Himmelloch in zijn geliefde Oude Kerk, die eenvoudige hemel op boerenaarde, zoals hij het godshuis zelf noemde.

Jaap werd in de crisisjaren in Den Haag geboren en groeide op in een streng gereformeerd gezin. Ze hadden het niet breed en hij ervoer ook weinig warmte. In de Hongerwinter werd het Haagse bleekneusje uitgezonden naar het Groningse Spijk. Daar werd hij opgenomen in een groot, liefdevol, gereformeerd en harmonieus gezin. Jaap herinnert zich tuinen vol bessen, lange wandelingen en het ophalen van de oogst met paard en wagen. Een ogenschijnlijk vredig bestaan, maar het was wel oorlog. Na zeven maanden zat Groningen voor altijd in zijn hart.

Woeste jaren zestig

Na de oorlog was puber Jaap in Den Haag niet erg op zijn plaats. School zat er niet meer in, dus het werd werken en militaire dienst. Uiteraard volgde hij catechisatie en deed hij belijdenis. Dat boeide hem toch wel zó, dat hij ook zelf catechisatie ging geven. Hij dook er zo diep in, dat hij vele psalmen, kerkliederen en Bijbel-passages uit zijn hoofd kende. Van die kennis zou hij zijn hele leven voordeel hebben, vooral ook bij zijn (kerk)historisch onderzoek.

In de jaren zestig veranderde Nederland en Jaap met haar. Het waren de jaren van Jan Wolkers en Maarten 't Hart. Jaap groeide geleidelijk weg van het kerkelijk leven. Hij wist een studie aan de Sociale Academie af te ronden, nog gevolgd door een postacademische opleiding in Amsterdam.

Het was de in 1969 in Borne benoemde dominee Gols, die hem nog kende uit Den Haag, die hem begin jaren zeventig wees op een baan bij de

Jaap in de tuin van het Bussemakerhuis in 1992.

gemeente Borne. Hij kreeg er jeugdzaken te behartigen, maar later ook andere ambtelijke portefeuilles. In 1981 maakte hij de overstap naar de gemeente Enschede om daar coördinator opbouwwerk te worden. Hij bleef daar tot aan zijn pensioen in 1990.

Prijs versus waarde

Als ambtenaar kreeg hij te maken met de sloopzucht van sommige lokale politici die van alles de prijs, maar niet de waarde kenden. Met de aanstelling van een 'boet'nmaarksen', die met een nieuwe blik naar die 'oale pröttel' keek, was echter kwalitatief zwaarwegend tegengas in huis

gehaald. Jaap vocht de sloop aan van de joodse panden aan de Ennekerdijk. Om zijn argumenten te onderbouwen deed hij veel archiefonderzoek. Dat is het begin geweest van Jaaps' grondige kennis van de plaatselijke geschiedenis. Zijn argumenten sloegen aan en de gemeente restaureerde de panden. Heel het oude centrum van Borne is nu een zeer fraai ensemble van gerestaureerde panden en goed passende nieuwbouw. Grotendeels als gevolg van Jaaps' vasthoudendheid.

Hij ging met zijn nieuwe Bornse echtgenote wonen aan de Ennekerdijk 13, in de gerestaureerde woning van de jöddenmeester. Het huis was gebouwd als woning voor de voorzanger/godsdienstleraar en zijn gezin. Het pand hoorde bij het joodse schooltje dat naast de synagoge stond. Als zodanig hebben er enkele generaties van de families Mogendorff en Hes gewoond. Een boek over de joodse leraar Joseph Hes was een van Jaaps laatste projecten, maar hij heeft het niet meer kunnen voltooien.

Ennekerdijk 13 te Borne.

Omdat de plaatselijke heemkunde vereniging, toen 'Vriendenkring Bussemakerhuis' geheten, nog geen eigen blad had, werd 't *Inschrien* voorlopig het podium voor zijn eerste artikelen. Daarin verschenen: *De verjonging van de oude kerk in Borne*, jrg. 6 (1974) p. 22-25 en *Kleine rondleiding door de oude Stephanuskerk te Borne*, jrg. 7 (1975) p. 30-31.

In het *Jaarboek Twente* schreef hij samen met Zeno Kolks *Het Spanjaardhuis te Borne*, jrg. 16 (1977) p. 62-72. Ook aan publicaties van de gemeente Borne leverde hij een aandeel, zoals in de *Borne gids* 1978. Een omvangrijkere publicatie werd *De Oude kerk van Borne*. *Gemeente Borne, Buro Voorlichting*, 1979. (52) p.

Eind jaren zeventig kwam het tot een eerste boekwerkje: *Grote Sien en kleine Sien, Klopjes in Twente. Hengelo, Smit van 1876, 1979*. 84 p. Als nuchtere gereformeerde Randstedeling was hij gefascineerd geraakt door zo iets exotisch als de Bornse klopjeswoningen. Zo had hij binnen een decennium zijn visitekaartje al aardig afgegeven.

Joodse geschiedenis

Jaap was breed geïnteresseerd, maar de focus lag toch vooral op het raakvlak van geloof en historie. Op alle mogelijke manieren probeerde hij gegevens over het joodse leven in Borne boven water te krijgen. Midden jaren tachtig interviewde hij zo veel mogelijk bejaarde Boornsen. De zo verkregen gegevens stelde hij ook graag aan anderen beschikbaar. Ze konden, zelfs nog jaren later, worden gebruikt in de publicaties: *Annette Evertzen: Stolpersteine in Borne, herinnering aan de joodse gemeenschap / interviews Jaap Grootenboer. Hengelo, Smit van 1876, 2010, 160 p.* En in: *A. Evertzen & S. Groenen: Ontduiken en onderduiken. Verhalen van Joden in Borne. Borne: Stichting Verborgen Geschiedenis, 2013.* Zelf publiceerde hij o.a.: *Het verhaal van de Bornse synagoge. Loth Enschede, 1996.* Dat hij zich niet tot Borne beperkte, blijkt uit zijn artikel in het *Jaarboek Twente jrg. 27 (1988): De Kleine Synagoge te Haaksbergen.* Tevens was hij bestuurslid en archivaris van de Bornse synagoge en zat hij 22 jaar in het bestuur van de Stichting Joodse Begraafplaatsen. Verder was hij actief in de Stichting Cultureel Podium Bornse Synagoge en haalde hij het landelijke evenement Open Joodse Huizen naar Borne. Jaap ontving dan de bezoekers bij hem thuis en nam ze ook mee naar de synagoge om zijn verhalen te vertellen.

Stolpersteine

Annette Evertzen had in Duitsland Stolpersteine gezien. Met hulp van Ank Lauvenberg en van haar buurtgenoten Jaap Grootenboer en Gé Nijkamp zorgde zij er voor dat Borne de eerste plaats in Nederland werd waar (in 2007 al) deze struikelstenen werden geplaatst, door de Duitse initiatiefnemer Gunter Demnig hoogst-persoonlijk. Van Borne uit veroverden de struikelstenen Nederland.

Annette heeft van Jaap ook zijn hele archief over

“Kijk, wat zien we hier?”

de joodse gemeenschap in Borne gekregen en zet zijn werk voort. Jaaps overige archief ging naar de gemeente Borne. Dat archief bestaat uit ordners vol zeer fraai vormgegeven pagina's waar foto's ingeplakt zijn met een net kader er omheen getekend. De teksten zijn geschreven in Jaaps nette, maar bijna onleesbaar kleine handschrift. Hij was geen vriend van type-machines of computers. Die ordners stonden rond zijn vaste werkplek voor het raam aan de Ennekerdijk, waar passanten hem zagen zitten en groetten. Hij zat er vaak van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat.

Katholieken, lutheranen, calvinisten, doopsgezinden

Met zijn theologische kennis kon Jaap zich in Borne in Luikerland wanen. Vooral de voor Twente unieke reformatiegeschiedenis van Borne was een kolfje naar zijn hand. Vanuit hun Duitse stamgebied hadden de toenmalige heren van het Weleveld, de Schelés, het lutheranisme mee naar Borne genomen. En omdat zij de collatoren van de kerk waren, stelden zij in de begintijd van de Reformatie lutherse predikanten aan. Pas veel later zouden deze plaats moeten maken voor calvinistische. Er waren ook

nog een belangrijke doopsgezinde- en een omvangrijke katholieke bevolkingsgroep. Met de geschiedenis van al deze geloofsrichtingen heeft Jaap zich beziggehouden, en wel zo breed mogelijk, dus ook met het Weleveld, met het Bussemakerhuis en met de kloppeshuizen. En natuurlijk ook met deszelfs bewoners en wederwaardigheden. Uiteraard verdiepte Jaap zich ook in de diverse bedehuizen. Van de Oude Kerk kende hij alle hoeken en gaten, zoals uit vele publicaties blijkt. Die konden gaan over rouwborden en grafstenen, over de kansel of andere lutherse interieurkenmerken.

Boorn & Boerschop

Herfst 1991 ging *Boorn & Boerschop* van start, het blad van de tot *heemkundevereniging Bussemakerhuis Borne* omgedoopte Vriendenkring. Een ideale manier om zijn onderzoeksresultaten te delen. Jaap kwam ook in de redactie. Enkele typerende artikelen: *Sweder II van Weleveld en zijn kerk; De R.K. parochie in Borne; Drie Brawe-grafstenen in de kerk van Borne; Het huis Weleveld.*

Hij waagde zich ook aan 'profanere' onderwerpen, maar ze waren toch altijd wel een uitvloeisel van zijn primaire belangstelling: *Het*

Huis Weleveld op een kruispunt van wegen; Langs dorpsse wegen en straten. Ook over de Tweede Wereldoorlog publiceerde hij, maar dan ook weer vaak in relatie tot het lot der joden. Zijn kennis droeg hij ook uit in lezingen. Jaap was een veelgevraagd spreker. Een voorbeeld uit vele: *De kerk van Borne. Zoals de grafzerken, epitafen en rouwborden er in kleur uitzagen vóór de vernielingen van de attributen tijdens de Franse Revolutie.*

Van 1988 tot 2010 was hij secretaris van de redactie van het *Jaarboek Twente*. Daarin publiceerde hij o.a.: *Herinnering leidt tot daad....150 jaar synagoge in Borne, jaargang 33 (1994); De komst van het calvinisme naar Twente, jrg.38 (1999), p. 104-14; Het Weleveld 700 jaar, lot en rol van een havezate, jrg. 39 (2000), p. 13-24.* Ook 't *Inschrien* mocht weer twee artikelen van hem begroeten: *Een signet van de havezate Weleveld?, 2002-2, p. 60-61* en *Een lust voor het oog. Het Bussemakerhuis en zijn Doopsgezinde bewoners, 2002-4, p. 135-142.*

Historische puzzels

Jaap vond het wel fijn om gekend en (h)erkend te worden. Een beetje *eerdöanig* was hij wel. Ook bracht hij graag zijn mening en deskundigheid in, als er een historische puzzel op te lossen viel. Zo bijvoorbeeld wat de initialen BVI mochten betekenen. Volgens Jaap duidden deze op Berend of Baron Van Ittersum. „*In de achttiende eeuw woonde er een zekere Van der Capelle tot Papekop op Weleveld. Hij kocht het huis van Carel Otto Schele. Van der Capelle trouwde met een Van Ittersum. Dit was rond 1783*”.

Bij de Hoge Raad van Adel ontdekte Jaap een manuscript uit de 18de eeuw van A.C. baron Snouckaert van Schauburg. Daarin staan schetsen van grafstenen en wapenborden uit kerken in Twente en de Achterhoek. Van de kerk van Delden zijn schetsen opgenomen van 45 grafzerken, wapenborden en wapenschilden uit de periode 1503 – 1728. ‘*De oudste grafzerk is van 4 maart 1503 en betreft een grafsteen van een Twickelo. Daarop staan vijf wapens: centraal het wapen van Twickelo, linksboven eveneens*

Op pad met Helmig Kleerebezem (links) en Popke ten Hoor.

Twickelo en linksonder Stecke, rechtsboven Rutenborg en rechtsonder Middagten. Jaap ontmaskerde deze niet meer bestaande steen als die van Johan II van Twickelo, van wie tot dan toe alleen bekend was dat hij overleed omstreeks 1500. Dankzij Jaap weten we nu dat hij gestorven is op 4 maart 1503.

Uitstapjes met vrienden

Jaap was gemakkelijk benaderbaar en altijd genegen zijn kennis te delen. Hij had dan ook een flinke groep goede vrienden, met wie hij in wisselende samenstellingen optrok. Zo deed hij met Helmig Kleerebezem en Henk ten Thije onderzoek naar Spanjaard en de industriële geschiedenis van Borne. Met Henk Methorst en Gerard Lage Venterink inventariseerde hij alle boerderijen rondom Borne. Met diverse vriendengroepjes werden ook excursies en uitstapjes gemaakt. Het initiatief ging van Jaap uit. Omdat hij zelf geen auto reed, belde hij regelmatig iemand op met de opmerking: *'Ik wil d'r weer eens uit'*. Het waren excursies die het nuttige met het aangename verenigden en die stevast eindigden bij een horecagelegenheid. Aangezien Jaap in geuren en kleuren kon vertellen en ook altijd wel in was voor een geintje, waren dit aangename uurtjes. Het beeld blijft bestaan van een Jaap Grootenboer, die bij een uitstapje - op een terrasje aan de witte wijn - al de beelden en verhalen van die dag verbond met zijn vroege jaren in Den Haag, de Groninger Ommelanden en Borne. En met de 'grotere' verhalen over God en de wereld, oorlog en vrede, muziek en kunst.

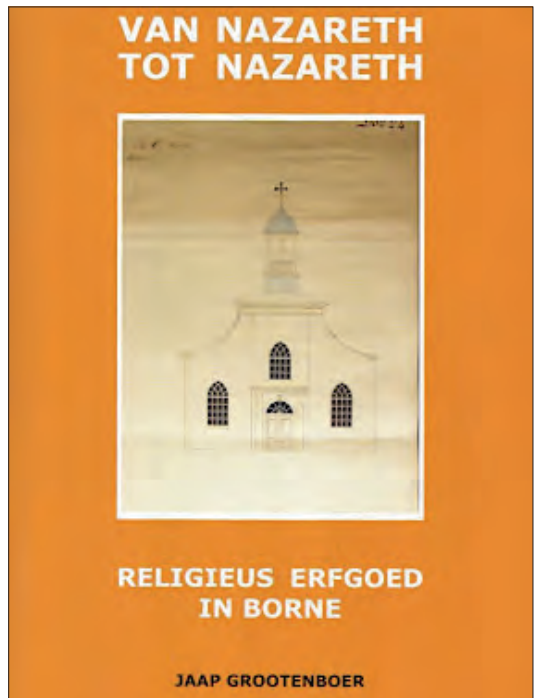
Jaap had een speciale band met de Hengelose architect Henk Methorst, met wie hij een leven lang streed voor het behoud van de laatste oude panden in Borne en Hengelo. En met wie hij - naast liefde voor witte wijn of een bittertje - een ingetogen boosheid deelde over zoveel verdwenen oude huizen, herbergen, boerderijen of kloosters, die in Twente altijd maar weer aan de vooruitgang worden opgeofferd. Jaap sprak in dit verband dan over *'de wet van het vertraagde verdriet'*: wat we nu betreuren, hadden we toen al moeten betreuren.

Oogstjaren

Zo rond 2000 was de tijd rijp om zijn kennis

neer te leggen in enkele substantiële publicaties. De nieuwe eeuw bleek de tijd om te oogsten. Jaap was inmiddels de 70 gepasseerd. Met tussenposen van drie jaar verschenen zijn 'standaardwerken'.

Allereerst: *De Oude Kerk van Borne. Een eenvoudige hemel op boerenaarde / Jaap Grootenboer en Gerhard van Dragt; Hengelo, Smit van 1876, 2003, 111 p.* Een fraai verzorgde en geïllustreerde uitgave, waar hij al zijn onderzoekingen op dit gebied in kon samenvatten. Daaraan waren al voorafgegaan: *Jaap Grootenboer & M.T. de Graaf: "De Oude Kerk van Borne". Gemeente Borne, 1995, 56 p.* en de al eerder genoemde gelijknamige studie uit 1979. Van lieverlee was zijn houding tegenover het

Van Nazareth tot Nazareth.

geloof der vaders ook bijgetrokken. *'Ik was een tijdje afgehaakt, maar heb me weer ingeschreven.'* Drie jaar later verscheen: *Omhoog. Boeyinga en de gereformeerde kerkbouw-architectuur. Venlo: Smit, 2006. 116 p.* Deze omvangrijke studie over de architect B.T. Boeyinga (1886-1969), bedoeld voor een landelijk publiek, ging weliswaar niet over Borne, maar verschildte toch niet wezenlijk van zijn andere publicaties. Hij schreef

weliswaar voornamelijk over plaatselijke onderwerpen, maar hij plaatste ook die altijd in een ruimer, regionaal of nationaal, kader. Dat was ook zijn grote kracht. Zijn brede perspectief.

Van Nazareth tot Nazareth

Dat laatste geldt in het bijzonder voor een boek, dat weer drie jaar later uitkwam: *Van Nazareth tot Nazareth. Religieus erfgoed in Borne, Smit van 1876, Hengelo, 2009, 128 p.* 2008 was het “Jaar van het Religieus Erfgoed” en door de Bornse Courant was Jaap gevraagd in dat kader een aantal artikelen te schrijven. Dat groeide uit tot een indrukwekkende reeks, zodat het plan ontstond ze te bundelen tot een boek. In zijn blog *Tuffeltoon* recenseert Tonny Peters het boek als volgt: *‘Nazareth is een oude bijnaam voor Borne, zoals Mokum voor Amsterdam. De bijnaam zou te maken hebben met de slechte naam die Borne vroeger had en de Bijbelspreuk ‘Kan uit Nazareth iets goeds voortkomen?’ Er bestaan veel publicaties over kerkgebouwen, vaak met gedetailleerde beschrijvingen van bouwfasen. Jaap overlaadt de lezer niet met allerlei feitjes, maar plaatst de kerkelijke geschiedenis in de bredere context van de algemene geschiedenis. Hij gaat ook in op wat er speelde in de Bornse gemeenschap en wie er bij betrokken waren en hij beschrijft ook welke invloeden, vooral van buitenaf, hebben geleid tot negen kerkgenootschappen en drie kloostergemeenschappen in Borne. Door veel archiefonderzoek is het hem gelukt informatie over architecten en vergeten namen van makers van kunstvoorwerpen uit de kerkgebouwen te achterhalen.’*

Sociale betrokkenheid

Jaap was uiteraard lid van de Bornse monumentencommissie. Veel heeft hij ook gedaan aan de oprichting van de *Stichting Ontwikkelingssamenwerking Borne (STOS)*. En hij zette zich in voor het partnercomité Rheine-Borne.

Vanaf de tijd dat het Bussemakerhuis 200 jaar bestond in 1979, was hij 25 jaar lang een bevlogen secretaris van de *Stichting Bussemakerhuis*. In 1993 was Jaap de spil in de organisatie, toen koningin Beatrix Borne bezocht, met o.a. een lunch in datzelfde

“We hebben te maken met de wet van het vertraagde verdriet.”

Bussemakerhuis. In 2006 was het deze zelfde koningin aan wie het behaagde Jaap koninklijk te onderscheiden voor zijn vele werk binnen en buiten de Bornse gemeenschap. Dat het voor Jaap een volkomen verrassing was, blijkt wel uit het feit dat hij even langs ging bij die ceremonie, in zijn daagse kloffie en op pantoffels.

Steeds meer werd hij gezien als de ‘wandelende geschiedenis-encyclopedie’ van Borne. De Heemkundevereniging Borne benoemde hem in 2011 dan ook zeer terecht tot erelid. In 2017 werden onder het motto *‘Achter de kerkdeuren van.....’* de kerkschatten van vier Bornse kerken tentoongesteld. Aan Jaap Grootenboer de eer om de tentoonstelling officieel te openen. In het kader van *‘500 jaar Luther’* gaf Jaap in de Oude Kerk in 2017 een serie lezingen. Hij was toen al diep in de tachtig.

Het was in diezelfde Oude Kerk dat vorig najaar zijn uitvaart plaatsvond. Onder het luiden van de zware kerkklok trok een indrukwekkende stoet van zijn huis naar de kerk langs zijn zo vertrouwde Ennekerdijk, waar overal de vlaggen halfstok hingen en enkele honderden belangstellenden langs de route stonden.

Met dank aan Helmig Kleerebezem.

Foto's p. 5, 7 en 8: Borne Boeit.

Lot kinderen spooktrein hult zich in nevelen

Jan Bornebroek

.....

In de spoorloot aan de Oosterweg in Enschede stond in de ochtend van vrijdag 23 maart 1945 een trein vol menselijke ellende. Waar en wanneer de treinreis precies begon en waar die ten slotte is geëindigd, is onbekend. Aan boord een groot aantal dwangarbeiders, krijgsgevangenen en vrouwen met deels zeer jonge kinderen van allerlei nationaliteiten.

De spooktrein was al weken in Duitsland onderweg geweest. Vanwege de ontberingen van de lange treinreis en het gebrek aan voeding waren de meeste baby's en peuters er slecht aan toe.

Minstens een van hen haalde het oponthoud in Enschede niet levend. Het kind werd ter plekke provisorisch in het talud van de spoorbaan begraven. Volgens het dagrapport van de gemeentepolitie werd het lijkje later die dag opgegraven en naar de Algemene begraafplaats overgebracht (1).

Er moeten zich volgens getuigenverklaringen hartverscheurende tonelen bij de trein en in de omgeving hebben afgespeeld. Om hen van de hongerdood te kunnen redden, besloot een aantal moeders spontaan om ter plekke hun door de ontberingen van de lange treinreis zwaar ondervoede kinderen te overhandigen aan inwoners van Enschede. Geschokt door de treurige toestand van de baby's en peuters ontfermden die zich over hen en namen ze mee naar huis. Voor zover bekend overleefden zij bij hun pleegouders allemaal de oorlog.

Om hoeveel kinderen het gaat is niet precies bekend. In de chaos rond de bevrijding en de maanden daarna hadden de gemeentelijke bureaucraten wel wat anders aan hun hoofd dan zich bezig te houden met buitenlandse kinderen (en volwassenen) die nergens geregistreerd stonden. Dat veranderde wat de kinderen betreft in september 1945. Toen kreeg de burgemeester van Enschede een oproep van de Commissie voor Oorlogspleegkinderen (COPK) (2) om alle oorlogspleegkinderen te registreren met uitzondering van kinderen van N.S.B.-ers (3).

Op 22 oktober 1945 reageerde de gemeente hierop door een aankondiging te publiceren waarin alle ouders van oorlogspleegkinderen verplicht werden om die te registreren. Wie dat niet deed, werden pittige straffen in het vooruitzicht gesteld (4).

De COPK hield zich bezig met het registreren en het behartigen van de belangen van vooral Joodse maar ook niet-Joodse kinderen die tijdens de oorlog in een pleeggezin waren opgenomen. Het doel was de kinderen terug te bezorgen aan de ouders. Voor zover dat niet mogelijk was, werden de kinderen onder voogdij van de COPK geplaatst of aan het gezag van de pleegouders onttrokken en in een tehuis geplaatst als de pleegouders naar het oordeel van de COPK niet in staat waren de kinderen volgens de geldende normen en waarden op te voeden (5). Joodse kinderen werden bijvoorbeeld vaak aan het gezag van christelijke pleegouders onttrokken.

Een aantal pleegouders deed bij de gemeente aangifte van een pleegkind, dat uit de trein was gekomen. Dat hebben ze niet allemaal gedaan. Een paar voorbeelden van gegevens van kinderen uit de trein, zoals die destijds in opdracht van de COPK werden genoteerd (6):

1) 25-10-45:

“Alex Baranow, geb. 25-12-43 in Warschau. Ouders vermoedelijk uit Warschau. De ouders zijn in de Oekraïne gearresteerd.”

2) 26-10-45

“Bennie van Schaar, uit Vreislowini, Polen. De onbekende moeder is 23-3-45 per spoor het station Enschede gepasseerd als vluchteling uit Polen. Zij heeft het kind daar aan de pleegmoeder gegeven en afgestaan. Daarna is ze in Duitsland ‘ingevoerd’ (d.w.z. teruggestuurd naar Duitsland).”

Volgens de halfzuster van Bennie die bij de overdracht van het kind aan haar moeder

*Deens nr 2726
Sec. aangevraagd*

BEHOORT IN DOSSIER

COMMISSIE VOOR OORLOGSPLEEGKINDEREN

KON. BESL. 13 AUGUSTUS 1945, ST. BL. NR. F 137

AMSTERDAM, HEERENGRACHT 410—412 • POSTBUS 401 • TEL. 30981

INTC	28 SEP 1945
C.	N241/2816
Ak	16002
	6

* 18 September 1945

Aan heeren Burgemeesters

Order refereert aan het Koninklijk besluit dd. 13 Augustus 1945 no. 53, staatsblad F 137, brengen wij het navolgende onder uw aandacht.

De in art. 2 van bedoeld besluit genoemde Commissie voor Oorlogspiegelkinderen is op 3 Augustus j.l. door den Minister van Justitie benoemd.

Het Bureau der Commissie is gevestigd: Heerengracht 410—412 te Amsterdam; telef. 30981.

Order Oorlogspiegelkinderen werden die minderjarigen verstaan, over wie in verband met de oorlogsomstandigheden de ouderlijke macht of voogdij gedurende een termijn van tenminste 3 maanden niet is uitgeoefend, alsmede die minderjarigen, wier identiteit niet vaststaat.

Volgens art. 12 van het Besluit is ieder, die het toezicht heeft op, of bij wien inwoont een minderjarige, welke als O.P.K. moet worden beschouwd, verplicht hiervan zoo spoedig mogelijk bij de Commissie voor O.P.K. aangifte te doen. Het opzettelijk niet-afkomen dier verplichting wordt als misdrijf beschouwd en de dader wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren. Hij aan wiens schuld is te wijten dat de aanmeldingsplicht niet wordt afgekomen, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste een maand of geldboete van ten hoogste duizend gulden.

De aangifte kan ook geschieden ter secretarie van elke gemeente.

In verband hiermede doen wij bij dezen een dringend beroep op uw medewerking. Het is gewenscht, dat aan het bovenstaande de grootst mogelijke publiekheid wordt gegeven, in de eerste plaats door bekendmaking in de plaatselijke pers. Daarbij moet dan vooral worden gewezen op de verplichting tot aanmelding en op het verbod oorlogspiegelkinderen zonder toestemming onzer Commissie te verplaatsen. Om misverstand te voorkomen zij hierbij opgemerkt, dat de beroeringen der Commissie voor Oorlogspiegelkinderen zich niet uitstrekken tot de „tijdelijk onderlooze" (z.g.v. N.S.B.-) kinderen.

Gaarne zullen wij zien, dat een en ander door U op zoo ruim mogelijke schaal aan de inwoners uwer gemeente wordt bekendgemaakt.

Wij zullen het zeer op prijs stellen, indien U de aangiften wilt noteren op in den bandel verkrijgbare formulieren, de ingevulde formulieren door aangevers wilt laten ondertekenen en ze daarna aan ons Bureau wilt opzenden. Dit zal voor onze administratie en voor de bereiking van het doel, dat door onze Commissie wordt beoogd, beverderdijk zijn.

Voor de door U te verleende medewerking zeggen wij U bij voorbaat dank.

De Commissie voor Oorlogspiegelkinderen,

Mej. dr. G. H. J. VAN DER MOLEN, voorzitter.

Mr. B. W. VAN HOUTEN, lid-voorzitter.

aanwezig is geweest (7), heeft de moeder van Bennie bij de trein geen gegevens verstrekt over de identiteit van haar zoon en van haar zelf. Zijn pleegouders kozen daarom een voornaam voor hem. Hoewel die hem later konden adopteren, bleven zijn echte ouders onbekend, evenals zijn voornaam, geboortedatum, geboorteplaats en geboorteland.

De door de pleegouders van de kinderen verstrekte gegevens waren niet alleen summier maar deels ook vrijwel zeker onjuist. Dat er kinderen op het station zouden zijn achterlaten klopt bijvoorbeeld niet. Alle pleegouders hebben verklaard, dat het kind bij de trein in de spoorwag of in de directe omgeving daarvan in ontvangst is genomen. Het betreft hoogstwaarschijnlijk (7 maanden later) een eigen onjuiste interpretatie door de ambtenaar die de gegevens fonetisch noteerde. In de chaos en de hectische toestanden bij de trein met de dreiging van luchtaanvallen en ingrijpen door bewakers van de trein of politie, werden in grote haast slechts summiere persoonlijke gegevens van de kinderen en de moeders uitgewisseld met

de inwoners van de stad die zich over de kinderen ontfermden. Bovendien sprak men doorgaans elkaars taal niet of nauwelijks.

Op 11 februari 1945 hadden in Jalta (Rusland) de geallieerde leiders besloten, dat alle Russische burgers naar hun land moesten worden teruggestuurd. Dat gold ook voor de inwoners van de landen die inmiddels door de troepen van de Sovjet-Unie waren bezet.

De Russen mochten daarvoor in de bevrijde gebieden in heel Europa eigen centra inrichten waar alleen zij het gezag uitoefenden. In Nederland waren zulke centra in Amsterdam en Tilburg (8).

Russische repatriëringscommissarissen reisden door het land om landgenoten en burgers uit de door de Sovjet-Unie bezette landen van het Oostblok op te pakken en via de detentiecentra naar Rusland af te voeren. Daar wachtte hen een droevig lot. Velen werden geëxecuteerd of naar Siberië gedeporteerd. De overigen werd een normaal leven nagenoeg onmogelijk gemaakt. Ze golden namelijk vanwege een al in 1941 door Stalin uitgevaardigd decreet als landverraders,

1000 Concept

BEHOORT IN DOSSIER

Verplichte aangifte van oorlogspleegkinderen

De Burgemeester van Enschede maakt bekend, dat ieder, die het toezicht heeft op, of bij wien inwoont een minderjarige, welke als **oorlogspleegkind** moet worden beschouwd, verplicht is hiervan zoo spoedig mogelijk aangifte te doen.

Onder oorlogspleegkinderen worden die minderjarigen verstaan, over wie in verband met de oorlogsomstandigheden de ouderlijke macht of voogdij gedurende een termijn van ten minste ² maanden niet is uitgeoefend, alsmede die minderjarigen, wier identiteit niet vaststaat. Tijdelijk ouderloze (z.g.n. N. S. B.-) kinderen vallen niet hieronder.

Het opzettelijk niet nakomen van de verplichting tot aangifte wordt als misdrijf beschouwd; de dader wordt gestraft met een gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren. Hij, aan wiens schuld te wijten is, dat de aanmeldingsplicht niet wordt nagekomen, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste een maand of geldboete van ten hoogste duizend gulden.

Voor het doen van aangifte is een ~~gedrukt~~ formulier ter ~~secretarie~~ verkrijgbaar ~~ten gemeentesecretarie, of plaats~~ *aan de 18e. Het verdient aanbeveling om, indien mogelijk, identiteitsbewijzen mede te brengen.*

Enschede, 11 October 1945.

De Burgemeester voornoemd, *H. Katten...*

BURGERLIJK ARMBESTUUR — ENSCHEDE

BEHOORT IN DOSSIER

BANKIER: DE TWENTSCHE BANK

GIRO Nr. 408135

ten name van den Secretaris-P
Burgerlijk Armbestuur, Enschede

ING	31 MEI 1946
Corr. No.	1608/1459
Vol.	
Afd.	6

ENSCHEDÉ, 29 Mei 1946.

C. F. KLAARSTRAAT · TEL. 5012

No. 248.

ONDERWERP:

Onder weder aanbieding van bijgaand, om advies in onze handen gesteld schrijven, hebben wij de eer U beleefd te berichten:

Het hierbedoelde kind is genaamd Waldema Nicolaas Albus, geboren 10 April 1944 en heeft met zijn moeder deel uitgemaakt van een trein met Russen, welke alhier in Maart 1945 enige dagen aan de Oosterstraat heeft gestaan op de spoorweg Enschede-Gronau.

Daar genoemd kind ziek was, heeft de vrouw van adressant zich bereid verklaard het enige tijd te verzorgen totdat de gelegenheid zich voordeed, dat het weer naar Rusland kon terugkeren.

Uitgaande van de veronderstelling, dat ze het kind wel zouden houden, is bij hen nimmer de gedachte opgekomen hiervoor vergoeding aan te vragen.

~~_____~~, die f.35.-- per week verdient, had toentertijd geen kinderen. Op 19 Dec. 1945 is zijn eerste kindje geboren.

Nu de politie alhier op 17 April jl. het kind heeft opgehaald met de bedoeling het weer onder het ouderlijk gezag terug te brengen, wordt gedurende de tijd, dat ze het kind hebben verzorgd, een vergoeding van f.8.-- per week gevraagd.

Waar het echtpaar ~~_____~~ geheel uit eigen beweging heeft gehandeld, zijn wij van mening, dat zijn verzoek niet voor inwilliging vatbaar is.

Wij hebben ons omtrent deze aangelegenheid nog gewend tot het Districtsbureau voor Verzorging Oorlogsslachtoffers, alhier en deelde men ons mede, dat, wanneer ~~_____~~ in den beginne vergoeding had aangevraagd, dit zeer zeker zou zijn toegestaan.

Ook is de mogelijkheid daarvoor thans nog niet uitgesloten; echter moet men in het onderhavige geval eerst de goedkeuring hebben van het Centraal Bureau.

In verband hiermede hebben wij ~~_____~~ is overweging gegeven zich met zijn verzoek te wenden tot het Districtsbureau voor Verzorging Oorlogsslachtoffers, alhier.

HET BURGERLIJK ARMBESTUUR, ENSCHEDE,

Voorzitter,

Secretaris,

HEER BURGEMEESTER,

ENSCHEDÉ.

ook diegenen die gedwongen waren geweest om voor de Duitsers te werken. Dat was onder de in ons land verblijvende voor repatriëring in aanmerking komende vluchtelingen algemeen bekend. De animo om terug te keren was dus begrijpelijkerwijs niet groot. Duizenden vrouwelijke dwangarbeiders waren nog voor het einde van de oorlog of kort daarna met Nederlandse mannen getrouwd. velen van hen ontsnapten ook niet aan deportatie, hoewel ze door hun huwelijk de Nederlandse nationaliteit hadden gekregen.

De door de COPK geregistreerde, uit de trein afkomstige kinderen ontsnapten ook niet aan de aandacht van de mensenjagers. Hoewel de inmiddels weer operationele Nederlandse regering al in de herfst van 1945 had bepaald, dat repatriëring alleen op vrijwillige basis mocht plaats vinden, bezocht de Russische ambassadeur Valkov op 8 maart 1946 Minister van Buitenlandse Zaken van Royen om zich te beklagen over de weigering door de Enschedese politie om aan een Russische repatriëringsofficier vijf minderjarige kinderen mee te geven van wie de ouders door de Duitsers vermoord waren (Hoe hij dat wist, wordt niet vermeld).

Deze ambtenaren hadden echter volgens de minister niet meer gedaan dan het naleven van de voorschriften uit Den Haag en wenste daarom geen actie te ondernemen (9).

Nadat eind maart 1946 het Ministerie van Justitie had bekend gemaakt, dat onderdanen van de Sovjet-Unie voorlopig in Nederland mochten blijven en de politiediensten werd opgedragen om in voorkomende gevallen onmiddellijk tussenbeide komen om te verhinderen dat vreemdelingen tegen hun wil door vreemde overheidsorganen uit ons land zouden worden weggevoerd (10), gebeurde er 17 april 1946 iets opmerkelijks.

Op die dag werd de uit de trein afkomstige Waldemar Nicolaas Albus (geb. 10-4-44) door de politie opgehaald bij de pleegouders “teneinde het kind weer onder het ouderlijk gezag terug te brengen” (nu waren de ouders zichtbaar op miraculeuze wijze opeens weer tot

leven gekomen!). Dat blijkt uit het verzoek van de pleegouders aan de burgemeester om vergoeding van 8 gulden voor elke week, dat het kind bij hen in huis was geweest (11).

Op 29 mei 1946 reageerde het Burgerlijk Armbestuur in een schrijven aan de burgemeester van Enschede op het verzoek van de pleegouders. Omdat die vrijwillig het kind in huis hadden genomen en niet direct vergoeding hadden aangevraagd, werd geadviseerd om het verzoek af te wijzen (12).

Op 28-6-46 antwoordt de commissaris op een verzoek om informatie door de burgemeester (13). Hij verklaart o.a., dat de vreemdelingendienst van de gemeentepolitie in overleg met de rijksvreemdelingendienst in maart 1946 zes minderjarige Russische kinderen heeft weggehaald bij de pleegouders en overhandigd aan de Russische autoriteiten om deze kinderen weer onder het ouderlijk gezag te brengen. De kinderen waren “zeer inschikkelijk” geweest. Sommige van die kinderen (o.a. Waldemar Albus) waren echter maar een paar jaar oud en die bewering mag daarom wel absurd worden genoemd!

Bovendien zou de wegvoering in maart 1946 hebben plaats gehad. Uit het dossier van Waldemar Albus blijkt echter, dat dit in april 1946 is gebeurd.

Omdat de commissaris natuurlijk op de hoogte was van de instructie door het Ministerie van Justitie van eind maart 1946, dat uitzetting van burgers van de Sovjet-Unie alleen nog op vrijwillige basis was toegestaan, heeft hij hoogstwaarschijnlijk de datum van de deportatie van de kinderen geantdateerd naar maart. Daardoor vermeed hij problemen met het Ministerie van Justitie en met de burgemeester als hoofd van de gemeentepolitie.

Voor overleg over de deportatie waren ambtenaren van de gemeentepolitie zelfs naar de Russische ambassade in Den Haag geweest. Dat is gelet op de destijds geldende regelgeving en instructies ongehoord!

Er staat niet voor niets GEHEIM boven deze opmerkelijke brief!

POLITIE
te
ENSCHÉDE

1511
ENSCHÉDE, den 28 Juni 1946

Typ. Br.

274 No. 3671

GEHEIM.

Onder terugzending van bijgaand schrijven dd. 14 Juni 1946 no. 2752/655 van het Kabinet Commissaris der Koningin in Overijssel, mij geworden met Uw apostille dd. 21 Juni 1946, heb ik de eer U te berichten dat, hoewel mijn recherche wél met genoemde diensten in contact is geweest, van een dergelijk optreden als bedoeld in het schrijven vermeld, niet is gebleken.

Wel zijn in de maand October 1945 door een ambtenaar van den Russischen Repatrieeringsdienst alle zich te dezer stede bevindende meerderjarige Russische personen, in totaal 15 á 20 personen, niet met Nederlanders genooide Russische vrouwen, opgeroepen en werden zij ter mijnen bureele in het Russisch door dezen ambtenaar toegesproken, hun werd toen medegedeeld, dat zij tot terugkeer in Rusland verplicht waren.

Door mijn dienst is dit toen in het Duitsch gecrectificeerd en zijn de betrokkenen ingelicht, ingevolge richtlijnen die door de Nederlandsche Autoriteiten waren bepaald, n.m.l. dat meerderjarige hier toegelaten personen niet verplicht konden worden het land te verlaten, tenzij uiteraard op last van de Nederlandsche Regeering.

In Maart van dit jaar is door mijn Vreemdelingendienst, in overleg met den Rijksvreemdelingendienst te 's-Gravenhage, een zestal Russische minderjarige kinderen, die hier waren achtergebleven en waarvan de ouders zich weder in Rusland zouden bevinden, aan de Russische Autoriteiten overgegeven, om deze kinderen weder onder het ouderlijke gezag terug te brengen.

Deze laatsten toonden zich toen zeer inschikkelijk. ofschoon mijn ambtenaren eenige malen met de Russische ambtenaren in contact zijn geweest (ook eenmaal op de Ambassade te den Haag is van eenige illegale activiteit van Russische zijde niet gebleken).

Wel was het duidelijk dat er bij het Russische personeel wantrouwen ten opzichte van hen aan door Nederlandsche Autoriteiten verstrekte gegevens bestond.

Coll.

De Commissaris van Politie,

Acm

den Heer Burgemeester

te

ENSCHÉDE.

in verband met
bedoelde
Russische
kinderen

Het is in dit verband opvallend, dat enkele decennia later een aantal relevante politiedossiers met betrekking tot het vreemdelingenbeleid in Enschede zijn vernietigd. Dat voorkomt lastige en pijnlijke vragen maar bemoeilijkt in hoge mate het

onderzoek naar wat er met de vluchtelingen uit de trein is gebeurd en om wie het gaat (14). Daarom is helaas niet meer te achterhalen welke kinderen behalve Waldemar Albus in april 1946 bij de pleegouders zijn opgehaald. Welke rol de COPK bij de uitzetting van de minderjarigen als toezienend voogd heeft gespeeld

kon niet worden opgehelderd. Het archief van de in 1949 opgeheven commissie bevindt zich in het Provinciaal Archief van Noord-Holland in Haarlem. Het archief is niet toegankelijk. Zelfs mogen volgens de verantwoordelijke ambtenaar de namen van personen die in het archief voorkomen niet worden vrijgegeven.

Van de beide al eerder vermelde bij de COPK geregistreerde kinderen Alex Baranow en Bennie van Schaar zijn de lotgevallen wel bekend.

Alex Baranow was weliswaar blijikbaar over het hoofd gezien door de Enschedese politie en de Russische mensenjagers maar overleed op 2 augustus 1947 op driejarige leeftijd. Zijn graf is als laatste tastbare herinnering aan de spooktrein nog steeds aanwezig op de Oosterbegraafplaats in Enschede.

De pleegmoeder van Bennie van Schaar dook bijtijds met hem onder in Friesland om hem uit handen te houden van de opsporingsdiensten. Hoewel in 1947 de pleegouders de volledige voogdij over hem kregen, duurde het nog ongeveer tien jaar voor zij hem konden adopteren. Pas toen kreeg Bennie te horen dat hij een pleegkind was! Bennie is altijd in Enschede blijven wonen. Vrijwel zijn hele volwassen leven heeft hij alle mogelijke moeite gedaan om zijn moeder op te sporen. Al die pogingen bleven zonder resultaat.

Voor zover bekend is van de moeders van de andere kinderen uit de trein nooit meer iets vernomen. Zij zijn allemaal op de dag van aankomst 's avonds met de spooktrein uit Enschede vertrokken en in de nevelen der geschiedenis verdwenen (15).

Noten

- 1) Dagrappporten politie Enschede (Archief 153).
- 2) De COPK is 8 mei 1945 opgericht (KB 13-8-45, Staatsblad F137). Was gevestigd in Amsterdam aan de Herengracht 410-412. 12 augustus 1949 opgeheven.
- 3) Gemeentearchief Enschede.
- 4) Gemeentearchief Enschede.

- 5) "Enquêtecommissie regeringsbeleid 1940-1945". Deel 5B. Blz. 541-543.
- 6) Secretariearchief gemeente Enschede, 1945-1967, archief nr. 81, dossier nr. 2726, "oorlogsschade en zorg voor oorlogsslachtoffers".
- 7) Naam bij de auteur bekend.
- 8) "De repatriëring van Sovjetonderdanen uit Nederland 1944-1956". Dissertatie F.H. Postma. Blz. 130-131.
- 9) NA. Archief BZ 1945-1954. Doos 83. Inv.nr. 726.41. Van Royen, ontmoeting. 8 maart 1946.
- 10) NA. Archief BZ 1945-1954. Doos 83. Inv.nr. 726.411. Kolfshoten, nr. 996. 27 maart 1946.
- 11) Secretariaatsarchief gemeente Enschede 1945-1967 (81). Dossier 2567. Het met de hand geschreven verzoek is te onduidelijk om in dit artikel te worden afgedrukt.
- 12) Secretariaatsarchief gemeente Enschede 1945-1967 (81). Dossier 2567.
- 13) Secretariaatsarchief gemeente Enschede 1945-1967 (81). Dossier 1524. De brief van de burgemeester aan de commissaris is vernietigd.
- 14) Gemeentearchief Enschede: dossier "selectie en vernietiging".
Er zijn o.a. vernietigd:
31-3-1965: archieven van voor 1948.:
Dossier 275: "kennis aan de politieke opsporingsdienst uitleiding minderjarigen".
Dossier 276: "maand- kwartaal- en jaarpogingen betreffende vreemdelingen".
Dossier 278: "visumplicht van vreemdelingen".
31-8-1966: archiefdeel 1936-1946:
Dossier 264: "uitwijzing personen uit in staat van oorlog of beleg verklaard gebied".
Dossier 272: "naturalisatie".
Dossier 274: "maatregelen t.o.v. van vreemdelingen".
Dossier 274.3: "opgave van uit Enschede verwijderde vreemdelingen".
- 15) Alle namen van de in dit artikel behandelde personen zijn bij de auteur bekend. I.v.m. de geldende wet- en regelgeving m.b.t. de privacy van personen konden hun namen helaas niet worden genoemd.

Gert Gesink haalt onderste schatten boven

Theo Leoné

Schatgraver Gert Gesink legt in zijn boek *Twentse Schatten Onthuld* een boeiend stuk geschiedenis bloot. De rebel van weleer bekijkt de wereld van de onderkant en vindt verrassende sporen waar anderen achteloos aan voorbij lopen. In zijn nieuwe boek maakt de specialist in metaaldetectie de balans op van de bijzondere vondsten in Twente en wijde omgeving.

Gesink kwam in 1954 ter wereld in Varsseveld en voelt zich nauw verbonden met het oosten des lands. Hij maakte in Enschede vanuit het niets metaaldetectorzaak Detect tot een succes en woont nu net over de grens met Twente in Eibergen.

Keizerlijke oorhanger, gevonden in Weerselo. Het duizend jaar oude sieraad is van Ottoonse of Salische oorsprong. Puur goud, dus gedragen door de hoogste adel.

“In mijn jonge jaren was ik recalcitrant. Weigerde dienst en ging druiven plukken. Zo’n type. Ik deed vervangende dienst in Arnhem. Mijn hospita was nog erger dan thuis. Dus werd ik kraker, vlak bij park Sonsbeek. Achteraf waren wij best nette krakers, betaalden gas, water en licht.” Samen met Tineke Metz, die hij nog van de kleuterschool kent, trekt Gert van Arnhem naar Enschede. Maakt met de opleiding aan kunstacademie AKI op zak buttons, posters en affiches.

“Tineke was in de kunst veel beter dan ik. Mijn weg zou een andere worden. Ik had een hobby in wijnen en gaf cursussen hoe wijn te maken van bijvoorbeeld appels en frambozen.” Even proeft Gesink aan bedrijven als afsluiter-

fabrikant Dikkers, Jomo Kleding en technisch tekenbureau Jongman. Kan allemaal niet bekoren. Tot die ene advertentie in 1979, waarin een dealer gezocht wordt voor de verkoop van metaaldetectors, hem onder ogen komt. De fantasie slaat op hol. Waarom niet beginnen met een bedrijf in metaaldetectie?

Langzaam maar toch steeds sneller komt de handel van het nieuwe bedrijf Detect op gang. Steeds vaker is Gert zelf in het veld te vinden, als onderzoeker en instructeur. Naast het dealerschap komt de eigen import tot leven en het schrijven van boeken. In 1985 verschijnt *Succesvol Schatzoeken*, in 1991 gevolgd door *Succesvol zoeken met de metaaldetector*. Het in 2005 uitgekomen *Handboek voor zoekers* is vertaald in het Duits, Frans en Engels. “Na 38 jaar is Detect in andere handen overgegaan. Het is mooi geweest. Hoeveel detectoren ik in al die jaren verkocht heb? Ongeveer 50.000. Door mijn contacten met de gebruikers heb ik veel kennis opgedaan, werd een vraagbaak.”

Vondst van fraai hang- en sluitwerk. Dan beginnen de vragen.

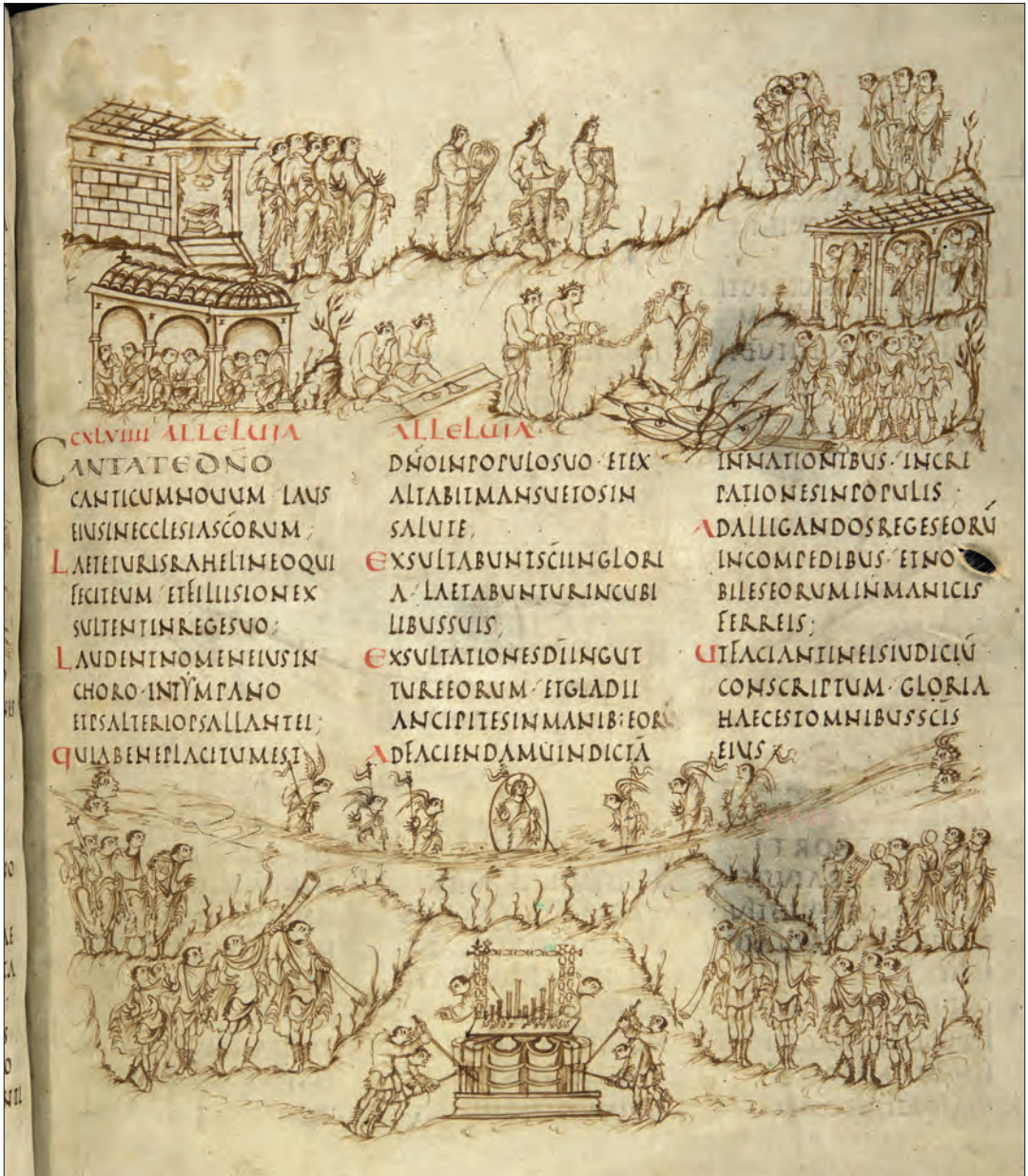
In zijn jongste boek geeft Gesink vlot geschreven en rijk aan illustratie een breed beeld van wat in onze contreien van onder het maaiveld opnieuw aan het daglicht is gekomen. Van het zilveren

regenboogshoteltje uit Oldenzaal, dat met een datering van 50 voor Christus de oudste in Twente gevonden munt is, tot een Duitse instructieplaat uit Rijssen afkomstig van een lanceerplaats voor de vliegende bom V-1. Priksproten uit Borne, een keizerlijke oorhanger uit Weerselo, kledinghaken uit Oldenzaal. Veel ijzer en brons, soms zilver en goud.

Gesink: “De belangrijkste vondsten horen in de eigen regio te blijven, liefst zichtbaar voor iedereen. Schatten uit Twente horen niet in Zwolle of ver weg in de musea van het westen.”

Twentse Schatten Onthuld is een uitgave van Detectboeken 2021. ISBN: 978-90-830983-0-2. Auteur: Gert Gesink. Prijs: 29,90 euro. Voor nadere info: www.detectboeken.nl

Illustratie uit een negende-eeuwse handschrift, vervaardigd in de abdij van Hautvillers bij Reims in het noorden van Frankrijk. Zien we hier midwinterhoornblazers, vraagt Gert Gesink zich af.

Testament stokoud grondgebruik op Monnikhof

Hein van Gils en Kees Bronsveld

De Monnikhof symboliseert in de Canon van de Nederlandse Geschiedenis het jaar 800, het kroningsjaar van Karel de Grote plus de tijd van monniken en ridders. Die monniken woonden meer dan honderd kilometer verder naar het zuiden, in de abdij van Werden aan de Ruhr. Hoofse ridders lieten in 800 nog een paar eeuwen op zich wachten. Wij vroegen ons af hoe het stond met de buurschap waarvan de Monnikhof een onderdeel was. En verder, wat er vandaag nog te zien is van deze buurschap.

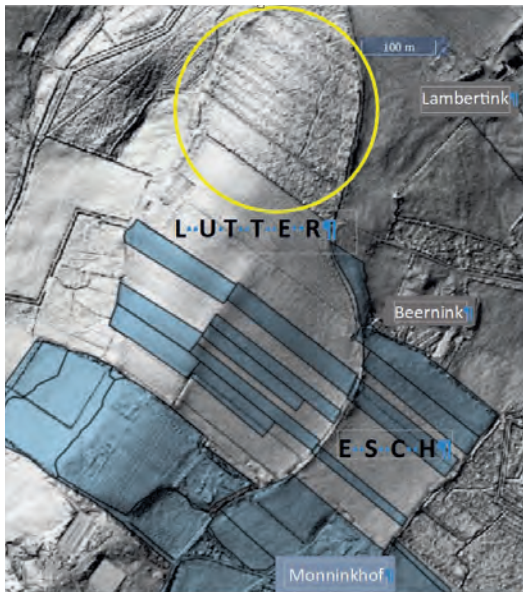
Het Oudsaksisch heeft een rijk erfgoed aan toponiemen nagelaten in Twente. Niet alleen helpen deze toponiemen met dateringen. Ze verbinden Twente ook met de agrarische geschiedenis van Nedersaksen, Westmünsterland en Anglo-Saksisch Engeland. Om dat te illustreren, noemen we ook, synoniemen van Nederlandse en Twentse begrippen.

De hoofdbronnen, ook voor de cartografie van de figuren, zijn de HisGIS op de websites <https://maps.hisgis.nl/horigheid/> en

<https://www.pdok.nl/viewer/>. De horigheid website geeft het grondbezit cartografisch weer in 1832. Daarvoor ook grotendeels in registers van 1600, 1601 en 1475 en sporadisch terug tot 800, maar allemaal zonder cartografie.

AHN-beeld

Momenteel zien we weinig van een middeleeuwse es parcelering op de grond. Maar het AHN-beeld toont akkerbedden in de vorm en omvang van strip percelen (ca. 230 bij 15 m; 0,4 ha). De gangbare dimensies in Twente en Westmünsterland. De percelen, opgetekend in het kadaster van 1832, vallen precies over de akkerbedpatronen op het AHN-beeld. Moderne grondbewerking heeft het micro-reliëf tot binnen een decimeter afgevlakt, behalve in de beboste strip percelen met corresponderende akkerbedden in het noordelijk deel van de es. Deze strips werden bebost tussen 1832 en 1920 (figuur 1). De beboste akkerbed-relictten zijn ook nu nog enkele decimeters hoog en kunnen daarom met het blote oog waargenomen worden. Eeuwenlange grondbewerking met een keerploeg getrokken door een meerspan van ossen (figuur 2) of paarden heeft dit micro-reliëf van akkerbedden en wendplaatsen gevormd. En de keerploeg werd al gebruikt vanaf de Late IJzertijd zoals grondsporen in Twente en een

Figuur 1. AHN-beeld van de Lutter Esch met drie van de vijf buurschap erven, waaronder de Monnikhof. De ingekleurde strip en huiskamp percelen zijn in 1832 in bezit van de Monnikhof. Een aantal bouwland strip percelen uit 1832 zijn beplant met loofbomen vóór 1920 (gele cirkel). De beboste strips zijn herkenbaar aan hun ruwere textuur en regelmatig patroon.

Figuur 2. Een middeleeuwse keerploeg (rondom 1350) uit Engeland getrokken door vier ossen gemend door twee boeren. Bron: Luttrell Psalter; British Library, MS 42130. Keerploegen zijn de grondslag van akkerbedden en strip percelen.

opgegraven ijzeren keerploeg op de Veluwe laten zien.

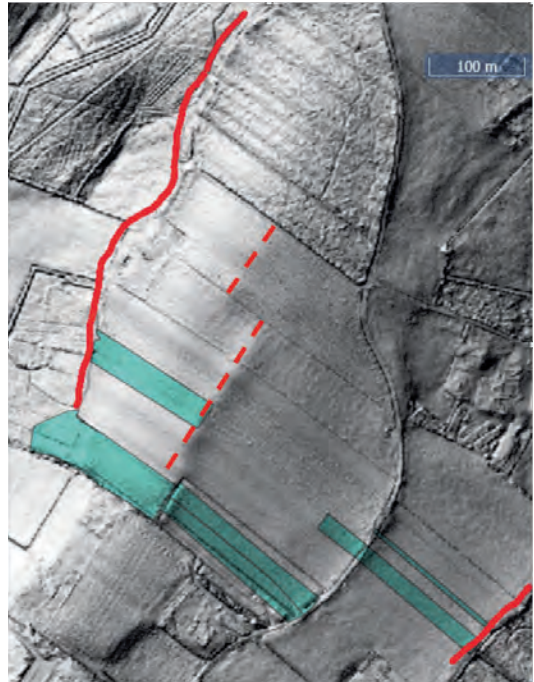
Bodem

De oorspronkelijke bodem is goed gedraineerd, relatief vruchtbaar en ploegbaar. Die combinatie maakte deze gronden bijzonder geschikt voor premoderne landbouw. Aan deze gronden is eeuwenlang regelmatig organisch materiaal (mest, bosstrooisel en/of grasplaggen) toegevoegd en ingeploegd. Daardoor is er een bruine humusrijke toplaag ontstaan op de es. De organische bemesting was onontbeerlijk voor permanente graanteelt (korenesch). Dat roept de vraag op naar de ouderdom van de bruine humusrijke bodems op de Lutter Esch. Elders in Twente is gemeten dat de bodembemesting op de essen rond het jaar 1000 moet zijn begonnen. Maar al veel vroeger werden raatakkers op de Veluwe en Drenthe verrijkt met mest, plaggen en plantaardig materiaal.

Spannend in deze context zijn de bekende, maar nog niet opgegraven urngrafvelden uit de IJzertijd in het Heilig Holt ten zuiden van de buurschap. Als de ijzertijdbewoners inderdaad op de dezelfde plek geboerd hebben als de vroeg middeleeuwse boeren, dan liggen hun raatakkerrelicten onder de middeleeuwse es. Een ooggetuigenverslag van rond het jaar 800 verhaalt over "...de Saksen die in kleine houten huizen samen met het vee woonden en leefden van de opbrengst van hun kleine stukje grond". Misschien zijn de kleine stukjes grond de raatakkers.

Erven

De Monninkhof (bekend als Elviteri van voor 1000 tot 1200) was deel van de buurschap Elveter (Elfvoud; Elfboom), gelegen op de stuwwal ten oosten van de oude stad Oldenzaal. De buurschap Elveter beheerde een kleine es (Lutke Esch). Langs deze es lag, behalve de Monninkhof (figuur 1) een tweede Werdens erf uit dezelfde tijd (figuur 3; Tabel 1/2). Maar welke andere erven maakten deel uit van de buurschap? Om die vraag te beantwoorden keken we naar Oudsaksische toponiemen, grondbezit op de Lutter Esch in 1832 en wat we weten over middeleeuwse buurschappen. Twee erven ten noorden van de Monninkhof staan

Figuur 3. AHN-beeld van de Lutter Esch met de ingekleurde strip percelen van erve Schopman in 1832. De relicten van de wendplaatsen van de ploeg zijn aangegeven met de rode stippellijn, de steile rand van de es met een doorgetrokken rode lijn.

bekend onder een patroniem eindigend op -ing, namelijk Lambertink en Beernink (figuur 1). Dat wijst op een vroeg middeleeuwse ouderdom. Ook de erven Schopman en Nijhuis (Wilmersberg) bezaten strip percelen op de es in 1832. De laatstgenoemde was mogelijk een verzelfstandigd kot van het Werdens erf Kop(p)erboer (tabel 2). De vijf genoemde erven liggen in een rij aan de rand van de es, ongeveer 300 m uit elkaar (Reihensiedlung). Een gangbaar patroon in de streek. Alleen deze vijf erven blijken strip percelen op de Lutter Esch te bezitten (tabel 1). Vijf erven is een gebruikelijk aantal voor een buurschap in onze streek tijdens de middeleeuwen en de IJzertijd. De buurschap Elveter past ook in het plaatje van de streek dat er meer dan één middeleeuwse soort landeigendom naast elkaar voorkomen binnen de buurschap.

Op de Lutter Es bezitten de vijf erven samen 55 strip percelen, 5-16 per erf in 1832. Vijf strips is ongeveer de ondergrens voor een zelfvoorzienend gemengd bedrijf rondom 1800. Zestien

strip percelen betekent een relatief groot bedrijf in deze streek op dat tijdstip. Twee opvallend smalle strips waren eigendom van boerenerven uit andere buurschappen in de Luttermark. Nog eens negen strips percelen zijn in het bezit van stedelijke professionals (tabel 1). De dimensies van de strip percelen en de geassocieerde akkerbedden (100-300 bij 10-50 m) op de Lutter Esch passen grotendeels in het patroon vastgesteld in de regio (150-400 bij 7-50 m).

Naast de grote erven kwamen er ook kleinere kotter-erven voor (tabel 1). Zulke kotten komen relatief weinig voor in het schattingsregister van 1475, het verpondingsregister van 1601/1602 of het kadaster uit 1832 omdat er geen aparte grondbelasting voor verschuldigd was. Behalve de kotten (tabel 1) vertoont de topografische kaart van 1850 nog talloze kleine, geïsoleerde kotter erven, waaronder de kotten (In 't Olde) geassocieerd met de erven Beernink en Nijhuis. Het grondbezit binnen de buurschappen en de erfnamen werden geconserveerd door het leenstelsel. In ieder geval vanaf de tiende eeuw, maar waarschijnlijk al sinds de Karolingische heerschappij over de Saksen rond 800 tot de landhervorming van 1832. De grondheren van de Monnikhof en de andere erven (tabel 2) woonden en werkten niet op hun erf, maar hadden doorgaans meerdere bezittingen en bestuurden op afstand. Mogelijkerwijze hebben Karolingische grondheren de ingrijpende landhervorming van raatakkers naar open stripakkers opgelegd, bijvoorbeeld om een surplus aan graan te produceren. De horige erfpachters regelden de dagelijkse gang van zaken binnen de buurschap. Hun namen werden doorgaans niet genoemd. Maar het oudst bekende register van de Abdij van Werden noemde wel de namen van drie horige bewoners in de buurschap (Ricbraht, Egmund en Hatharad).

Buurschap

Een buurschap (noaberschap; Bauerschaft; neighbourhood) is zowel een territorium als een institutie. Het territorium bestond doorgaans uit drie tot tien erven elk met hun individuele bouw- en grasland. De buurschap was een onafhankelijke, Oudgermaanse rechtskring met jurisdictie over het beheer van het bouw- en grasland. Buurschappen zijn bekend sinds de

late IJzertijd. Ook het begrip es is van Oudgermaanse oorsprong (Esch; Esk; escr) in de betekenis van graanakker. De es is bekend in modern Engels als open field en planned strip field, in modern Duits als Langstreifenflur of Gewannflur. De es werd gezamenlijk in strip percelen opgedeeld, omheind met een houtwal of houtsingel, gedraineerd met slootbeken en beweid door de buurschap, maar strips werden wel individueel bebouwd.

De houtwal op de steile kant (Eschkante) is herkenbaar op het AHN-beeld (figuur 3) en de Bonnekaart, beide beschikbaar op de horigheid website. Het bijzondere is niet zozeer de houtwal, want die komt veel voor rondom individuele percelen in Twente. Verder laat deze begroeide steile kant zien, dat een natuurlijk hoogte verschil door ophoging met plaggen versterkt werd. Het kromme verloop van de wal wijst op een hoge ouderdom. Jongere essen hebben veelal rechte begrenzingen. Van buiten de es gezien, lijkt de steile kant een terrasrand. De houtwal was essentieel om wild en vee buiten de es te houden. Daarmee zijn ze hoogstwaarschijnlijk net zo oud als de buurschap en een van reden om zichzelf te organiseren.

Conclusie

Op de AHN-beelden kunnen we vooral relictten van agrarische grondbewerking identificeren en deze vergelijken met de gegevens uit registers die tot diep in de middeleeuwen reiken. Daardoor kunnen we in de buurschap Monnikhof de relictten interpreteren. Het boerenbedrijf werd georganiseerd door verre grondheren, onder wie monniken en bedreven door horige, grondgebonden erfpachters. Wat we daarvan terugzien is het buurschap ontwerp, stripverkaveling, wendplaatsen, steile kanten van de es, humusrijke bouwlanden en naam en locatie van erven. Dat lijkt allemaal heel gewoon maar het geheel van landbouwrelictten lijkt ouder dan de kerkgebouwen, kasteelruïnes, havezaten, watermolens, borgen en dergelijke die we nu op het platteland of in steden bewonderen. Deze landbouwrelictten zijn een testament van georganiseerd lokaal en regionaal grondgebruik, tenminste sinds het jaar 800. Om die reden is bijvoorbeeld "de tijd van Karolingische grondheren en Saksische horige

erfpachters” een betere ondertitel voor het jaar 800 van de Canon van (Oost-)Nederland.

Referenties

Gils, H. van & Mölder, A., 2019a/b. An open strip-field system at its tipping point in the German-Dutch River Dinkel catchment. Part 1/2, Landscape History, 40(1), 71-92; 40(2), 57-75.

Seyger, G., 2010. Oudheid van Twente; verkennende studies; sporen van continuïteit (ca. 12 v.C.-ca 1200). Twentse Welle, Enschede.

Smeenge, H., 2020. Historische landschapsecologie van Noordoost-Twente: Acht interdisciplinaire studies op het snijvlak van aardkunde, ecologie en cultuurhistorie (ca. 13.000 BP – heden). PhD thesis, Universiteit Groningen.

Winter, J.M. van, 2017. Middeleeuwen in drievoud: hun woonplaats, verwantschap en voeding. Verloren, Hilversum.

Tabel 1. De vijf erven van de Elveter buurschap met hun kotten in 1832. Per erf vermelden we eigenaar, aantal en omvang van het aantal strip percelen en de akkerbedden en hun gebruik zoals zichtbaar op de AHN-beelden en luchtfoto's. De laatste drie eigenaars bezitten wel ieder een enkel strip perceel op de es, maar geen erf in de buurschap.*

Erf 1832	Eigenaar* 1832	Strip perceel op es 1832			Akkerbedden recent			Gebruik >2017
		aantal	lang (m)	breed (m)	aantal	lang (m)	breed (m)	
Beernink	Raedt, Almelo	10	100-270	10-50	8	200-270	10-50	akker/bos
Lammertink	Lammertink, bewoner	16	120-220	10-30	2	220	15	akker/bos
Monninkhof	Monninkhof, bewoner	13	130-200	10-50	0	--	--	akker
Nijhuis	Nieuwenhuis, Oldenzaal	9	180-300	10-30	0	--	--	akker
Schopman	Kock, Oldenzaal & Raedt, Almelo	13	120-220	10-50	2	--	--	akker
Olde Monninkhof	Palthe, Oldenzaal	0	--	--	11	130-300	10-50	akker
Zwarte Kotte	Erf Monninkhof	0	--	--	0	--	--	--
Larwoldt	Erf Lammertink	0	--	--	6	70-120	15	akker
--	Hulskes, Losser	1	230	15				akker
--	Welhuis, Roderheurne	1	150	10	0	--	--	akker
--	Egbertink, Roderheurne	1	150	10	0	--	--	akker

Tabel 2. De buurschap erven in 1832 met hun Oudsaksische naam en grondheer van voor 1800.

Erfnaam		Grondheer
<1000	1832	< 1800
?	Beernink	"Overijssel"/Stift Utrecht
?	Lammertink	Hof te Langelo/Kapittel Oldenzaal
Elviteri*	Monninkhof	Abdij Werden
kop/cop**	Koperboer/Nijhuis	Abdij Werden
Scoppen	Schopman	Abdij Werden

*Elviter: -ter- = tree (Engels);

** duin-kop; Oudengels: copp;; Afrikaans: kopje

Houtskool maakt Laag van Usselo wereldberoemd

Evert Ulrich

Driekwart eeuw geleden heeft een van de meest spraakmakende opgravingen in Twente plaatsgevonden. Op een oorspronkelijke hooggelegen landtong in het Usselerveen werd op 1 meter diepte een 10 centimeter dikke bleke zandlaag blootgelegd die doorspekt was met houtskool en stukjes vuursteen. Vooral de aanwezigheid van het houtskool maakte de laag wereldberoemd. Want in heel Noord-Europa heeft men dezelfde laag later terug kunnen vinden. En waar deze ook tevoorschijn komt, men spreekt tot op de dag van vandaag nog altijd over de Laag van Usselo.

Eigenlijk was deze laag al in 1937 tevoorschijn gekomen. In een door de wind blootgelegde zandkuil in het Usselerveen ontdekte het echtpaar Ballintijn-Wigger, naast stukjes houtskool, een grote hoeveelheid vuursteensplinters. Toen ze in korte tijd zo'n 700 stukjes vuursteen hadden opgeraapt, werd duidelijk dat het om een kampplaats moest gaan uit de steentijd.

Weliswaar stond archeologie hier nog in de kinderschoenen, maar deze vondst baarde

zoveel opzien dat besloten werd tot een grootschalig onderzoek. Daarmee was in 1940 en 1941 al een begin gemaakt maar door de oorlogshandelingen kon de officiële opgraving pas in 1946 voltooid worden.

Het onderzoek, dat geleid werd door de toenmalige directeur van het Rijksmuseum Twente Dr. Hijzeler, leverde meer dan 20.000 stukjes vuursteen op, waaronder zo'n 800 werktuigjes als pijlspitsen, krabbers en boortjes. Dankzij de aanwezigheid van een veenlaagje kon de laag door dr. Van der Hamme van de

De Laag van Usselo. De aanwezigheid van houtskool maakte de laag wereldberoemd.

Universiteit van Amsterdam gedateerd worden op ca 9.000 jaar voor Christus. Aan het eind van het zogenaamde Alleröd-tijdperk, en tevens aan het eind van de oude steentijd. Het Alleröd tijdperk was een tijdelijke warme periode die ongeveer 1000 jaar duurde. De gemiddelde juli temperatuur was geleidelijk gestegen van 7 tot 14°C. De toendra-vegetatie had daardoor plaats

Klinkers en stekers uit Usselo (OKT a 1111g).

gemaakt voor berkenbossen en later, toen de temperatuur geleidelijk aan hoger werd, gevolgd door dennenbossen. De hoge temperatuur zorgde er niet alleen voor dat het zand uitbleekt werd maar ook dat er op sommige plaatsen in moerasgebieden veenlaagjes ontstonden.

In de uitgestrekte Twentse bossen leefden dieren als elanden, oerrunderen, wilde zwijnen, edelherten en wisenten. Ook wolven en beren voelden zich hier prima thuis. De rijkdom aan voedsel trok eveneens rondtrekkende jagersgroepen aan die dan hier regelmatig bivakkeerden. Zo ook in het Usseler veen, waar ze verbleven aan de rand van het water en het moeras. Het gevonden vuursteen bleek afkomstig te zijn van steentijdjagers uit de zogenaamde Federmessercultuur. Kenmerkende eigenschappen voor deze cultuur is het gebruik van relatief lange en dunne vuurstenen werktuigen.

Het was de eerste keer dat men in Twente een

verband kon leggen tussen de aanwezigheid van een jagersgroep en de tijd waarin zich dat afgespeeld had. En daar was men hier trots op want tot dan waren dat soort grootschalige opgravingen alleen nog maar in West- en Noord-Nederland uitgevoerd. Het zette niet alleen Usselo maar heel Twente definitief op de archeologische kaart. Maar de laag leverde nog een verrassing op. Want de grote hoeveelheid houtskool en verbrande dennenkegels leidden de onderzoekers naar een grote natuurramp die zich in het verleden heeft afgespeeld, namelijk een heuse vulkaanuitbarsting van de Laacher See in de Duitse Eifel. Als aan het eind van het Alleröd-tijdperk de warme periode afgewisseld wordt door wederom een koude periode, verdrogen en verdroren de dennenbossen in een hoog tempo. Over heel Noord-Europa hebben toen grote bosbranden gewoed. Algemeen wordt verondersteld dat deze vulkaanuitbarsting rond 9000 jaar voor Christus de grootste veroorzaker van de branden is geweest. Maar ook blikseminslag en onvoorzichtigheid met vuur door de aanwezige jagersgroepen kunnen wellicht bij het ontstaan van deze bosbranden een belangrijke rol hebben gespeeld.

In 1970 werd er een begin gemaakt met de winning van het zand in het Usselerveen. Door die zandwinning ontstond er een grote plas. In 1975 werd rond deze plas met de aanleg

Keien van beton als aardkundig en archeologisch monument.

begonnen van het recreatiepark Het Rutbeek, waar zomers duizenden mensen zich vermaken in- en aan de rand van het water. Nu niet om te jagen, maar om heerlijk te genieten van de rust. Even ten oosten van de recreatieplas bevindt zich de plek waar voor het eerst de laag van Usselo blootgelegd werd. Het had overigens weinig gescheeld of deze was eveneens ten prooi gevallen aan de ruimte die men rondom het park nodig had. Dankzij de interventie van de toenmalige provinciaal archeoloog Ad Verlinde kon al in 1970 vervroegd actie worden ondernomen om deze historisch belangrijke plek beschermd te krijgen. En dat is gelukt. Om de plek waar het vuursteen gevonden is te markeren, heeft de gemeente Enschede daar een aardkundig en archeologisch monument geplaatst dat op 13 mei 2013 door wethouder Hans van Achteren feestelijk geopend is. Het ontwerp is een kei van beton die op een natuurlijke glooiing in het landschap is geplaatst. De betonnen kei bevat twee open cilinders met teksten die informatie verschaffen over de plek. Deze bevindt zich op de hoek Hegebeekweg-Ontginningsweg, hier het bospad

volgen. Na ongeveer 100 meter ziet u de belevingsplek aan de rechterkant van het pad. Het bospad is onderdeel van de oude Helweg.

De collectie van de Oudheidkamer Twente.

De Oudheidkamer Twente bezit een grote collectie vuurstenen werktuigen waaronder de beroemde vuursteencollectie uit Usselo. Andere bekende vuursteenplaatsen bevinden zich o.a. in Agelo, Reutum en Mander. Uit deze laatste vindplaats komt een van de mooiste vondsten namelijk een vuistbijl. Deze is bij ons bekend onder het nummer OKT a 1981-1. Deze vuistbijl werd in 1979 gevonden door Hans Oude Rengerink uit Ootmarsum. De ouderdom wordt geschat tussen de 120.000 en 45.000 jaar, het tijdperk van de Neanderthalers.

Net als vele andere bijzondere archeologische vondsten uit de collectie van de Oudheidkamer Twente is deze vuistbijl nog steeds te bewonderen in De Museumfabriek, voorheen museum TwentseWelle.

Mander vuistbijl OKT a 1981-1.

Beste lezer,

Eigenlijk wil ik het niet meer hebben over en ook het woord niet meer gebruiken. Maar corona heeft 2020 en het eerste deel van 2021 mede bepaald en getekend. Dierbaren zijn ons ontvallen en anderen hebben lichamelijk klachten aan hun ziekte overgehouden. We hebben waarschijnlijk allemaal verhalen aan deze periode overgehouden. Mij is bijvoorbeeld het verhaal van een familie uit Oldenzaal bijgebleven. Moeder woonde in Oldenzaal en haar enig kind, een dochter, woont in Zuid-Frankrijk. Mede als gevolg van een besmetting met corona is mevrouw in Oldenzaal tijdens de eerste golf komen te overlijden. Doordat in Frankrijk een strenge lockdown van kracht was kon de dochter niet bij het ziektebed van haar moeder aanwezig zijn en ook geen afscheid van haar nemen. Zelfs het deelnemen aan de uitvaart was niet mogelijk. Verschrikkelijk, dat je in deze emotionele fase in het leven van je moeder niet samen kunt zijn. Dit verhaal blijft me altijd bij.

Wat heeft de afgelopen periode ons nog meer gebracht? Dat is volgens mij dat we het leven, elkaar en de wijze waarop we samenleven meer zijn gaan waarderen. Minder ik en meer wij. "The Times they are a changin" song Bob Dylan begin jaren 60 van de vorige eeuw. In het lied zingt Dylan dat de vertrouwde weg snel ouder wordt. En dat is nog steeds het geval. Ook hier in Twente. Rollen, patronen en tradities worden niet meer als vanzelfsprekend gezien. Ze worden ter discussie gesteld. Dat hoeft allemaal geen probleem te zijn. Het is eigenlijk van alle tijden. Belangrijk is dat je openstaat voor discussie en vernieuwing. Je merkt dat een deel van onze samenleving moeite met die verandering heeft. Of dat terecht of onterecht is, daar gaat het mij nu niet om. Wat ik belangrijk vind is dat partijen met respect en geduld naar elkaars standpunten en argumenten luisteren. In mijn beleving gaat het hier tegenwoordig vaak mis. We leven fysiek en digitaal in onze eigen bubbel. Een bubbel waarin onze eigen meningen als feiten worden gezien en waar geen ruimte is voor meningen van anderen. Dit gebrek aan uitwisseling verarmt uiteindelijk onze maatschappij.

Ook als Vereniging Oudheidkamer Twente hebben we het afgelopen jaar met de gevolgen van corona

te maken gehad. Niet of nauwelijks vergaderen, bijeenkomsten organiseren en/of houden van cursussen. Een enorm gemis. We leven immers als vereniging door interactie met onze leden. We hebben getracht om het gemis aan "fysieke" interactie te compenseren door meer dan voorheen op Twitter, Facebook en Instagram berichten te plaatsen. Daarnaast hebben we in overleg met de redactie van 't Inschrien naar de toekomst van ons kwartaalblad gekeken. Aanleiding hiervoor was ondermeer dat onze inkomsten al jaren teruglopen. We moeten de tering naar de nering zetten. Daarbij kijken we ook naar 't Inschrien. Al snel was ons duidelijk dat we bij de invulling van de toekomst van 't Inschrien de mening van de leden en de lezers nodig hebben. Daarom is enkele maanden geleden een vragenlijst naar de leden en de lezers van 't Inschrien gestuurd. Fijn dat velen van u hebben gereageerd. Een drietal conclusies wil ik hier met u delen. Het blad vervult een belangrijke functie als verbinding tussen de lezer en het cultureel erfgoed van Twente. Tevens blijkt uit de enquête dat de vorm (papier) en de frequentie in een behoefte voorzien. Daarnaast bestaat een duidelijke wens om als Oudheidkamer meer digitaal te communiceren. Uit het onderzoek komt verder naar voren dat u gemengde gevoelens heeft bij een verhoging van het lidmaatschapsgeld. Ongeveer evenveel zijn voor een verhoging als er tegen zijn.

Het bestuur heeft besloten een werkgroep te vormen met als opdracht de mogelijkheden te onderzoeken van meer samenhang tussen 't Inschrien, website en social media. Bestuur en redactie zitten dus niet stil. Uiteraard gaan we het advies van de werkgroep communiceren.

Tot slot wil ik u vragen om indien mogelijk de Vereniging Oudheidkamer Twente een extra financiële bijdrage te geven. We zijn voor bijna 100 procent afhankelijk van het lidmaatschapsgeld en een extra bedrag stelt ons in staat om onze rol als bewaker van het cultureel erfgoed van Twente te blijven vervullen. Ons bankrekeningnummer is NL41 RABO 0129576379. Alvast hartelijk dank. Blijf gezond en goed gaan.

Patrick Welman

Voorzitter Vereniging Oudheidkamer Twente

Nieuw in de boekenkast

Marcel Mentink

De Tweede Wereldoorlog is een onuitputtelijke bron van publicaties. Vergeet ook de pamfletstrijd in de Gouden Eeuw niet en de strijd in Nieuw-Guinea. Andere uitgaven blijven dichterbij huis.

Jan Haverkate: Spindoctors van de Gouden Eeuw: een vergeten pamfletoorlog (1654-1675)

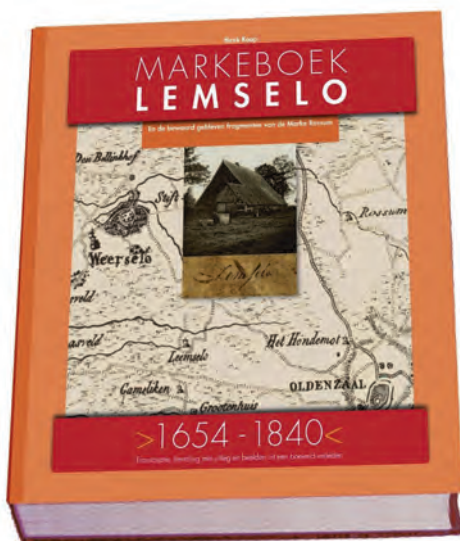
Zutphen: Walburg Pers, 2020 | ISBN 9789462494428 | 416 pag. | € 34,95

Een politieke machtsstrijd tussen Zwolle en Deventer met gevolgen voor heel Overijssel.

Henk Knoop: De Marke Lemselo

Weerselo, Heemkunde Oalde gemeente Weerselo, 2021 | 250 pag. | € 27,50

De Marke Lemselo met zijn historische boerderijen, gelegen rondom een prachtige es, had net zoals alle marken, een markebestuur dat de meest uiteenlopende zaken regelde, voordat begin 19e eeuw de gemeenten werden gevormd. De Buurschap Nijstad, nu een wijk in het dorp Weerselo, en een groot deel van de Graven Es in Oldenzaal, zijn gelegen in de voormalige Marke Lemselo. Gebaseerd op het bewaard gebleven Markeboek van Lemselo met de bestuursverslagen over de periode 1654-1840.

Gert Gesink: Twentse schatten onthuld. Detectorvondsten uit de grensstreek en hun geschiedenis

Detectboeken.nl, 2021 | ISBN: 9789 0830 9830 2 | 240 pag. | € 29,90

Dit boek beschrijft een groot aantal bijzondere metaaldetectorvondsten die tussen 1980 en 2020 in Twente en omgeving werden gedaan. Bij de vondsten wordt een historische achtergrond gegeven.

Ellen Peters & Harrie Scholtmeijer: De kleine Twents voor dummies

Amersfoort, BBNC uitgever, 2020 | ISBN: 9789 0453 5732 4 | 144 pag. | € 9,99

Deze kleine uitgave is perfect om meer te weten te komen over de Twentse spraak. Over grammatica, uitspraakregels, spreekwoorden en gezegden.

Stichting Heemkunde Markelo: Markelo ons dorp van toen en nu.

Markelo, Stichting Heemkunde Markelo, 2021 | 630 pag. | € 28,00

Beschrijft een plattelandssamenleving zoals die zich de afgelopen 350 jaar ontwikkelde, zo'n tien generaties inwoners van het dorp Markelo in al zijn aspecten. Een vervolg op 'Markelo dorpsgeschiedenis'.

Dinand Webbink: Nijverdal in oorlog

Hellendoorn, 'n boaken, 2021 | ISBN 9789 0762 7242 9 | 80 pag. | € 12,50

In de oorlogsjaren was het schoolmeestershuis van de familie Ponsteen aan de Grotestraat 133 een veilige schuilplaats voor minstens acht Joden. Twintig jaar na de bevrijding besluit het echtpaar hun herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog vast te leggen. Dinand Webbink heeft, aan de hand van hun manuscripten, van de ondergedoken Joden, die soms alleen bij voornaam bekend zijn, de verdere levensloop kunnen achterhalen.

Jan Lohuis: Opkomst en ondergang van landgoed De Eversberg

Hellendoorn, 'n Boaken, 2020 | ISBN 9789076272405 | 463 pag. | € 45,00

Niet alleen wordt aandacht besteed aan de ontstaansgeschiedenis van het landgoed, maar ook staat de auteur stil bij de lange reeks eigenaren. Hun positie in de gewestelijke politiek, hun militaire carrières, de invloed tijdens vergaderingen van de marke Notter, het aankopen van gronden na de afschaffing van de marke, de bouw van pachtboerderijen en de spelregels waaraan pachters zich hebben te houden.

Jan Poortman: Vader moest naar Indjepoe

Boekscout.nl, 2020 | ISBN: 9789 4640 3799 9 | 246 pag. | € 21,99

Jan Willem Poortman (1925-2000) maakte in de toenmalige kolonie Nederlands Indië als dienstplichtig militair drieënhalf jaar, van 1946 tot in 1949, een guerrillaoorlog mee en hield daar een posttraumatische stress-stoornis aan over. Zoon Jan Poortman laat de lezer zien hoe dat alles een stempel drukte op het orthodox gereformeerde gezin waarin hij opgroeide en wat dit voor hem persoonlijk betekende.

Historische Kring Glanerbrug: Stil ... zwijgend! - Glanerbrugse jongens in

Nederlands-Indië en Nieuw-Guinea 1945-1962
Glanerbrug, Historische Kring Glanerbrug, 2020 | 136 pag. | € 15,00

Een boek vol uniek fotomateriaal waarin het verhaal van de strijd wordt verteld en waarin ook persoonlijke verhalen van de Glanerbruggers aan bod komen. Ruim 130 jongens en mannen uit Glanerbrug, de Beekhoek en Dolphia werden uitgezonden en van meer dan 80 van hen werden foto's en/of verhalen achterhaald. Op basis van die schat aan informatie is het boek samengesteld.

Henk Poelakker: Herinneringen aan Twente

Uitgave in eigen beheer, 2021 | ISBN: 9789 0806 4830 2 | 56 pag. | € 14,95

Dit boekje bestaat uit 25 verhalen over gebeurtenissen die zich in de jaren '50 en '60 afspeelden in Losser in de jeugdijaren van de auteur. De verhalen zijn heel divers, zoals zijn belevenissen in het toenmalige badhuis, in de bioscoop, etc.

Jan Colijn & Tom Meerbeek: Kwartetmoord – het complete verhaal

Amersfoort, BBNC/Just Publishers, 2021 | ISBN: 9789089759092 | 287 pag. | € 21,99

Het is een van de meest spraakmakende misdrijven ooit in Twente: de Kwartetmoord. Vier mannen die november 2018 op klaarlichte dag van dichtbij worden doodgeschoten in een growshop in Enschede. De auteurs, misdaadverslaggevers voor de regionale omroep RTV Oost, hebben nu het complete verhaal opgetekend. Daarin komen ze met een aantal nieuwe onthullingen.

650 jaar Vriezenveen

Vriezenveen, Stichting 650 jaar Vriezenveen, 2020 | 250 pag. | € 19,95

Fotoboek over de feestweek naar aanleiding van 650 jaar Vriezenveen. Alle activiteiten worden vooral in foto's weergegeven, zoals de Opening van de feestweek, de straatversiering, 't Vjenne Theater, de grootse Reünie, de Soul Food Brunch, Vjenne licht, de Oldtimer optocht, de optredens van lokale artiesten en een knalfeest met Douwe Bob.

SCHERVEN BRENGEN GELUK...

Ja, het zou heel goed een scherf van niks kunnen zijn. Aan de andere kant... Wie weet welk verhaal er achter schuilgaat. Of wat voor ommekeer hij over zeg 1000 jaar teweegbrengt.

U, als lid van de Oudheidkamer Twente, u doet natuurlijk geen scherf af als zomaar een scherf. Bovendien weet u dat de OKT veel meer in zijn bezit heeft en over veel en veel meer gaat dan alleen archeologische vondsten.

Hoe meer mensen dat met u zouden weten, hoe mooier natuurlijk. En hoe rooskleuriger en actiever ook de toekomst van de OKT. Over actiever gesproken: er is binnen de OKT van alles te doen. Vrijwilligers zijn dan ook van harte welkom. Voor administratieve werkzaamheden, voor ict, voor bestuursfuncties, als huismeester, voor tal van hand- en spandiensten, voor noem maar op.

...EN EEN ACTIEVE TOEKOMST VOOR DE OUDHEIDKAMER TWENTE

Iets voor u, OKT-vrijwilliger? Of voor iemand (hoeft nog geen OKT-lid te zijn) die u kent? Mailt u dan naar: vrijwilligers@oudheidkamertwente.nl of schrijf een briefje naar onderstaand adres.

OKT huis Stroinksbleekweg 12b, 7523ZL Enschede
T 053-4787447 E info@oudheidkamertwente.nl

*Vereniging Oudheidkamer
Twente*

